

Ewa Łązniewska^{}, Roman Chmielewski^{**}*

**SILNY REGION – SILNA METROPOLIA.
STUDIA EMPIRYCZNE NA PRZYKŁADZIE NOWYCH
REGIONÓW NTS-3 W UE W OKRESIE 1999–2005**

1. WPROWADZENIE

W artykule autorzy analizują dające się zaobserwować tendencje, które miały miejsce w latach 1999–2006 w 10 krajach Europy Wschodniej i które w 2004 r. i z początkiem 2007 r. wstąpiły do Unii Europejskiej. Tendencje te odnosiły się zarówno do zróżnicowań terytorialnych rozwoju ekonomicznego, jak i do poziomu tego rozwoju. Autorzy koncentrują się na analizie rozwoju ekonomicznego na poziomie jednostek NTS-3, dlatego analiza ta odnosi się do tych 10 krajów, w których istnieje dość porównywalny podział tych jednostek, a więc Bułgarii, Czech, Estonii, Litwy, Łotwy, Polski, Rumunii, Słowacji, Słowenii oraz Węgier. Tak więc z grupy państw, które weszły ostatnio do UE, z analizy wykluczono tylko Malte i Cypr. Tematyka pracy koncentruje się wokół tezy, że silny region, to taki, w którym jest silna metropolia. Badania empiryczne w znacznym stopniu pozwalają wysunąć wniosek o słuszności tej tezy.

2. CHARAKTERYSTYKA REGIONÓW

Wymienione kraje, ze względu na poziom rozwoju społeczno-gospodarczego są przedmiotem wsparcia przez unijną politykę spójności w ramach celu 1 „konwergencja”. O zakwalifikowaniu do tej pomocy unijnej decyduje poziom rozwoju jednostek NUTS-2 w poszczególnych krajach, które są często bardzo duże i wewnętrznie znacznie zróżnicowane. Dlatego warto przyjrzeć się poziomowi i przyczynom rozwoju niższej hierarchii jednostek europejskiej klasyfikacji jednostek terytorialnych do celów statystycznych, jakimi są NUTS-3.

^{*} Dr hab., prof. nadzw. w Katedrze Stosunków Międzynarodowych WSB w Poznaniu.

^{**} Radca ministra w Ministerstwie Rozwoju Regionalnego.

Analiza PKB *per capita* jest oparta głównie na danych pochodzących z europejskich rachunków regionalnych gromadzonych przez Eurostat. Dla wszystkich wymienionych 10 krajów i dla analizowanego poziomu NTS-3 w miarę dobre i kompletne dane statystyczne dotyczą lat 1999–2006, chociaż w przypadku niektórych krajów (jak np. Bułgarii) w kilku podregionach dla uzyskania porównywalności trzeba było dokonać pewnej korekty danych. Dane odnośnie do PKB na mieszkańca są prezentowane przez Eurostat dla wszystkich terytorialnych jednostek statystycznych w standardzie siły nabywczej (SSN), co pozwala, mimo różnic w poziomie cen między poszczególnymi krajami, na względnie obiektywne porównywanie jednostek w ramach tego samego okresu w zakresie osiągniętego poziomu rozwoju ekonomicznego. Natomiast rzetelne porównywanie zmian w wielkości PKB/mk w przekroju jednostek NTS-3 na przestrzeni czasu jest utrudnione, gdyż te wielkości nie są podawane w cenach stałych.

3. OGÓLNE TRENDY ROZWOJOWE

Dziesięć analizowanych krajów do czasu ubiegłorocznego kryzysu finansowego i ekonomicznego dynamicznie się rozwijało. We wszystkich dynamika PKB była znacznie wyższa aniżeli w pozostałych krajach Unii Europejskiej, gdzie kształtowała się na poziomie średnio 2% rocznie. Przewodzącymi w tym zakresie były kraje nadbałtyckie, w których poziom PKB od 2000 r., licząc w cenach stałych prawie się podwoił. Niestety te kraje również najbardziej odczuły skutki ostatniego kryzysu. Przewiduje się, że poziom gospodarki w 2009 r. spadnie do poziomu z 2005 r. Drugą grupę krajów dynamicznie się rozwijających w ostatnich latach tworzą: Bułgaria, Rumunia i Słowacja, gdzie PKB wzrósł o przeszło 60% w stosunku do roku 2000. Polska należy do pozostałych czterech krajów, w których poziom PKB liczony w cenach stałych do 2008 r. wzrósł o 45%.

Mimo dynamicznego rozwoju ekonomicznego w ostatnich latach, szczególnie do 2008 r., poziom tego rozwoju w odniesieniu do innych krajów i jednostek terytorialnych Unii Europejskiej jest nadal w większości analizowanych krajów bardzo niski. W żadnym z nich poziom rozwoju ekonomicznego nie przekroczył poziomu unijnego, a średni dla wszystkich 10 krajów w 2006 r. wyniósł 53,4%, podczas gdy w 1999 r. kształtował się na poziomie 44,6%. Najwyższym poziomem PKB/mk cechuje się obecnie (2006 – ostatni rok, dla którego są porównywalne dane w przekroju nie tylko kraju, ale i analizowanych jednostek terytorialnych) Słowenia, gdzie wielkość PKB na mieszkańca sięga prawie 90% średniej wielkości unijnej, oraz Czechy, gdzie poziom rozwoju jest tylko o ok. 20% niższy od poziomu unijnego.

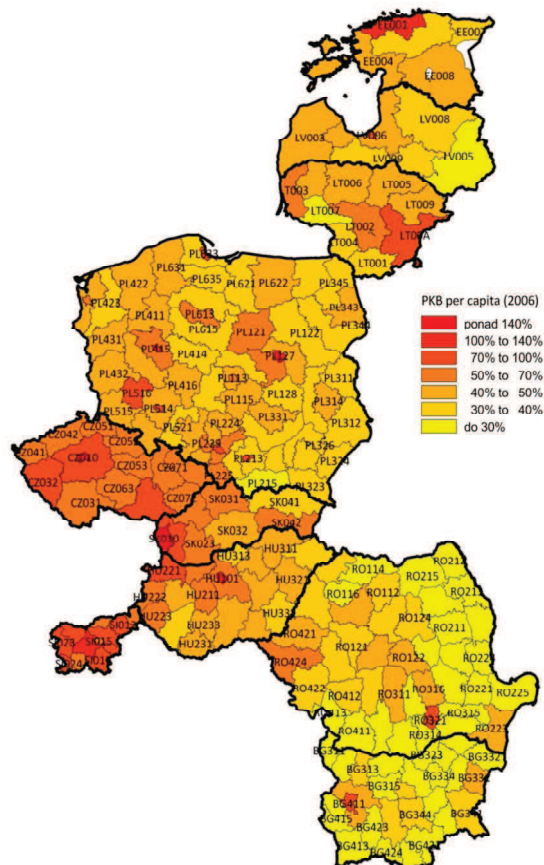
Najmniej rozwinięte są dwa kraje, które jako ostatnie wstąpiły do Unii, to jest Bułgaria i Rumunia, w których poziom rozwoju nie sięgnął jeszcze 40% średniej unijnej. W Polsce, podobnie jak na Litwie i Łotwie średni poziom rozwoju przekroczył 50% poziomu unijnego. Dzięki wspomnianej dynamice wzrostu wszystkie kraje zmniejszyły dystans do pozostałych krajów UE, przy czym najbardziej o prawie 20 p.p. kraje nadbałtyckie¹.

Niskim i znacznie zróżnicowanym poziomem rozwoju charakteryzują się nie tylko same analizowane kraje, ogromne różnice w poziomie rozwoju, liczonego wielkością PKB/mk (w PPS, w cenach tylko bieżących), występują na poziomie poszczególnych jednostek NTS-3. Są to różnice zarówno w skali całej nowej dziesiątki, jak i poszczególnych jej krajów.

O bardzo dużym dystansie rozwojowym dzielącym nasze kraje, a zwłaszcza niższe jednostki terytorialne od pozostałych jednostek w UE świadczy fakt, że w 2006 r., na 211 podregionów wchodzących w skład omawianych 10 krajów, jedynie w siedmiu poziom rozwoju przewyższał poziom unijny. Poza jednym przypadkiem (miasto Poznań) wszystkie są stolicami krajów. Najwyższy poziom rozwoju osiągnęły w 2006 r. Praga i Warszawa. Poziom PKB/mk w tych miastach osiągał 160% średniej dla UE-27, o 50% od tej średniej był wyższy poziom rozwoju w Bratysławie, a o 40% w Budapeszcie. Generalnie ta hierarchia i skład podregionów nie zmieniły się w ciągu ostatnich lat, jedynie do grupy najbardziej rozwiniętych, poza miastem Poznaniem, dołączyła stolica Estonii, gdyż oba te podregiony przekroczyły ostatnio unijny poziom rozwoju. Niewiele więcej jest podregionów o poziomie rozwoju w przedziale 75%–100% średniej unijnej, zaledwie 13, z tego 4 znajdują się w Słowenii. O wysokim rozwoju tego kraju świadczy również fakt, że żaden z jego podregionów nie osiągnął poziomu niższego niż 50% tej średniej. Natomiast w całej grupie 211 podregionów z poziomem rozwoju o połowę niższym aniżeli w całej UE jest 70% podregionów. Jednostkami zamykającymi listę 211 jednostek NTS-3 są podregiony: Vaslui i Botosani, znajdujące się w północno-wschodniej Rumunii, przy granicy z Mołdawią. W 2006 r. ich poziom PKB na mieszkańca podregionu stanowił mniej niż 1/5 poziomu przeciętnego dla całej Unii. Generalnie w Rumunii i w Bułgarii znajduje się najwięcej najbiedniejszych podregionów, z poziomem rozwoju poniżej 30% średniej unijnej. Na ogólną ich liczbę 46, w analizowanej grupie 10 krajów znajduje się 43, z czego 21 w Bułgarii, co stanowi 3/4 wszystkich podregionów tego kraju. Przy czym należy podkreślić, że w ostatnich latach obserwuje się poprawę wskaźnika PKB/mk, gdyż w 1999 r.

¹ Ostatnie dane z 2008 r. dla tej grupy państw pokazują, że we wszystkich poziom rozwoju podniósł się w stosunku do przeciętnych wartości unijnych o kolejne 3–4 p.p., przekraczając w najbogatszej Słowenii 90% poziomu unijnego, a w najbiedniejszej Bułgarii i Rumunii 41% i przyczyniając do dalszego zmniejszenia luki rozwojowej. Na przykład w Polsce zmniejszyła się ona w ciągu ostatnich 10 lat o 10 p.p.

podregionów z poziomem rozwoju poniżej 30% średniej unijnej było 70, w tym poniżej 20% aż 10. Zmniejszenie liczby najbiedniejszych podregionów zostało spowodowane tym, że kilkanaście z nich, głównie z Polski, Węgier oraz krajów nadbałtyckich od 1999 r. przekroczyło próg swego rozwoju równy 30% średniej unijnej.

Rys. 1. PKB *per capita* na poziomie NUTS-3 w badanych krajach
Źródło: opracowanie własne

Szczegółowy aktualny obraz przestrzenny poziomu PKB/mk w odniesieniu do średniej unijnej tego poziomu przedstawia rysunek 1. Koncentracja najslabiej rozwiniętych podregionów w skali całej rozszerzonej UE, z poziomem PKB/mk nieprzekraczającym 30% powyższej średniej, znajduje się obecnie w północno-wschodniej i wschodniej Rumunii oraz na pograniczu tego kraju z Bułgarią. Natomiast najwięcej najbogatszych podregionów, poza stolicami poszczególnych państw, znajduje się w Słowenii, w Czechach oraz na zachodzie Węgier i Słowacji na granicy ze starą Unią.

4. TYPOLOGIA REGIONÓW

W dalszej analizie, w celu zidentyfikowania pewnych ogólnych, wspólnych regionalnych trendów i przyczyn rozwoju dokonano próby klasyfikacji 211 analizowanych podregionów według dwóch kryteriów: 1) osiągniętego w roku wyjściowym, czyli w naszym przypadku 1999 poziomu PKB/mk w porównaniu z właściwą średnią krajową, oraz 2) dynamiki wzrostu tego PKB w latach 1999–2006 (w cenach bieżących), także w odniesieniu do wielkości średniej odpowiedniego kraju.

W przypadku pierwszego kryterium zostały wyróżnione trzy kategorie jednostek NTS-3: wiodące, *quasi* zapóźnione w rozwoju, zapóźnione w rozwoju (w języku angielskim odpowiednio: *leading*, *quasi-lagging*, *lagging*²) według następujących zasad:

- wiodące – poziom PKB/mk w roku wyjściowym 1999 był powyżej odpowiedniej średniej krajowej,
- *quasi* zapóźnione w rozwoju – poziom PKB/mk w 1999 r. kształtował się w granicach 75%–100% średniej krajowej,
- zapóźnione w rozwoju – poziom PKB/mk w 1999 r. był poniżej 75% właściwej dla danego podregionu średniej krajowej, co jest zgodne zresztą z kryteriami przyjętymi przez Komisję Europejską dla wyznaczania tego typu regionów.

W przypadku drugiego kryterium zostały wyróżnione dwie kategorie jednostek NTS-3: wzrastające i stagnujące (w oryginale angielskim: *growing* i *underperforming*) w zależności od tego, czy dynamika wzrostu PKB/mk w latach 1999–2006 danego podregionu była wyższa lub niższa od odpowiedniej przeciętnej krajowej. W sumie te dwa tak określone kryteria dały 6 następujących klas: I – wiodące wzrastające, II – wiodące stagnujące, III – *quasi*-zapóźnione w rozwoju wzrastające, IV – *quasi*-zapóźnione w rozwoju stagnujące, V – zapóźnione w rozwoju wzrastające, VI – zapóźnione w rozwoju stagnujące (ang.: I – *leading-growing*, II – *leading underperforming*, III – *quasi-lagging growing*, IV – *quasi-lagging underperforming*, V – *lagging growin*) VI – *lagging uderperforming*). Podstawowe, przeciętne wskaźniki opisujące 6 wyróżnionych klas w skali wszystkich 10 krajów przedstawia tabela 1.

Najbardziej rozwinięte są podregiony wiodące wzrastające o wysokim rozwoju i najwyższej dynamice wzrostu. Poziom PKB/mk mają prawie równy przeciętnemu poziomowi w całej Unii. Tworzą je 22 jednostki i koncentrują prawie 18% ludności analizowanej 10 krajów.

² Powyższa klasyfikacja została dokonana dla regionów (NTS-2) krajów OECD w niepublikowanej pracy pt. *Growing Lagging Regions* prezentowanej na spotkaniu Grupy roboczej ds. wskaźników terytorialnych OECD 30.11.2009 r.

Tabela 1

Podstawowe charakterystyki dla wyróżnionych 6 klas podregionów
wartości przeciętne w skali wszystkich 10 krajów

Klasy	Liczba jednostek NTS-3 (%)	Liczba ludności w 2006 r. (w %)	Przeciętna roczna dynamika wzrostu PKB/mk w cenach bieżących (2006/1999)	PKB/mk (w PPS)					
				kraj		w relacji do EU-10 =100		w relacji do EU-27 =100	
				1999	2006	1999	2006	1999	2006
Ogółem NTS-3	211,0	102 191,9	8,4	7 935	12 613	100,0	100,0	44,6	53,4
I	10,4	17,8	10,9	13 258	23 343	167,1	185,1	74,5	98,9
II	11,4	10,4	6,1	9 176	13 074	115,6	103,7	51,5	55,4
III	11,8	14,0	8,9	7 386	12 006	93,1	95,2	41,5	50,9
IV	36,5	32,7	6,8	7 069	10 457	89,1	82,9	39,7	44,3
V	11,4	9,7	9,4	5 118	8 485	64,5	67,3	28,8	36,0
VI	18,5	15,4	7,1	5 077	7 590	64,0	60,2	28,5	32,2

Źródło: opracowanie własne

Najbardziej liczną z kolei grupą jest klasa IV (quasi-zapóźnione w rozwoju stagnujące). Tworzy ją 77 podregionów, w których mieszka prawie 1/3 ludności nowo przyjętych krajów, ale ich poziom rozwoju jest przeszło dwukrotnie niższy w porównaniu z pierwszą grupą.

Poziom rozwoju grupy 63 podregionów zapóźnionych w rozwoju i skupiających 1/4 liczby mieszkańców jest trzykrotnie niższy aniżeli I klasy i odpowiada 1/3 poziomowi w całej UE. Bardzo niekorzystnym zjawiskiem jest, że w tej grupie oraz w grupie podregionów quasi-zapóźnionych w rozwoju dominują podregiony, których tempo wzrostu PKB *per capita* jest znacznie wolniejsze aniżeli odpowiednie krajowe przeciętne. Z kolei wszystkie regiony wzrastające, w tym nawet te o początkowym poziomie rozwoju poniżej 75% średniej krajowej cechowały się wysoką dynamiką wzrostu. Oczywiście rozkład i znaczenie 6 wyróżnionych klas w poszczególnych 10 krajach, a także dynamika i poziom ich rozwoju są dość zróżnicowane, co pokazują kolejne tabele.

Nie we wszystkich krajach wydzielono 6 zidentyfikowanych klas podregionów. Było to możliwe tylko w dużych, zróżnicowanych krajach, o znacznej liczbie jednostek NTS-3, co umożliwia kształtowanie się różnych scenariuszy rozwojowych. Takimi krajami, gdzie wystąpiły wszystkie klasy były: Polska, Bułgaria, Rumunia i Węgry.

We wszystkich 10 krajach wystąpiły tylko dwie klasy I (wiodące-wzrastające) i IV (quasi-zapóźnione), a klasa VI (zapóźnione w rozwoju-stagnujące) wystąpiła w 9 krajach. Z punktu widzenia perspektyw rozwojowych bardzo niepokojącym zjawiskiem jest, że w wielu krajach znaczny odsetek stanowią podregiony o niższym od krajowej przeciętnej nie tylko poziomie rozwoju, ale i dynamice wzrostu. Takich cofających się podregionów, niemających szans na przeskoczenie do wyższej klasy, stosunkowo najwięcej jest: w Estonii i na Litwie – 80%, skupiając przeszło 60% ludności kraju, Słowacji – 75%, w których mieszka prawie 80% ludności, Węgier – 65%, z czego 40% znajduje się w klasie, która nie pozwala na przeskoczenie do klasy o poziomie 75%–100% średniej krajowej i mieszka w tej klasie podregionów 1/3 ludności kraju, a także w Rumunii – 60% ogólnej liczby jednostek tego kraju, koncentrując połowę ludności tego kraju. Jako pozytywny objaw można zaliczyć, że w wielu krajach, zwłaszcza małych, spora część ludności zamieszkuje podregiony dynamicznie rozwijające się, o bardzo wysokim rozwoju (klasa I), generalnie w analizowanych krajach, z wyjątkiem Węgier i Estonii w tej najwyższej klasie mieszka znacznie więcej ludzi aniżeli w najniższej szóstej klasie.

Na pokreślenie zasługuje jeszcze fakt występowania dużych różnic między poszczególnymi krajami w dynamice wzrostu PKB na mieszkańca i pomiędzy wszystkimi wyróżnionymi 6 klasami podregionów. Te różnice w dynamice między krajami są większe niż pomiędzy klasami. Oprócz podregionów krajów nadbałtyckich najwyższą dynamiką cechowały się podregiony Rumunii i Bułgaria, są to często podregiony o niskim poziomie rozwoju.

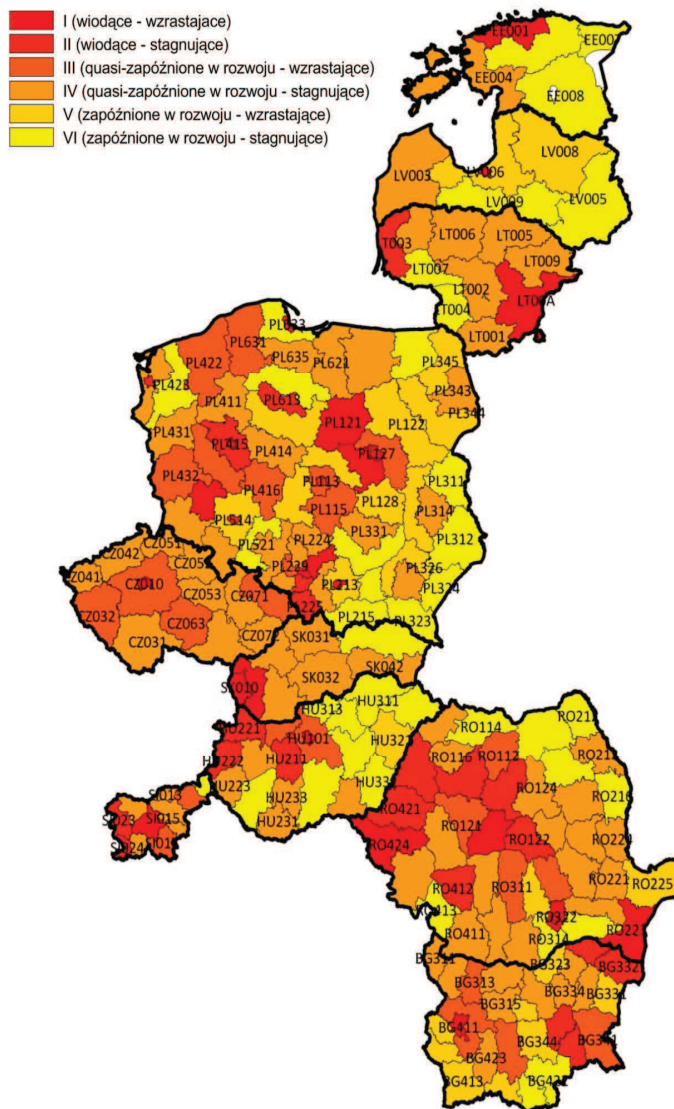
Zróznicowana dynamika wzrostu PKB na mieszkańca między poszczególnymi krajami dała w efekcie skutek w postaci zmian w latach 1999–2006 wyróżnionych typów podregionów w poszczególnych krajach w pozycji (poprawa lub spadek) w stosunku do średniej krajowej. Najbardziej poprawiły swoją pozycję podregiony analizowanych krajów, z wyjątkiem podregionów łotewskich i słoweńskich, zaliczone do I klasy. W pięciu krajach podregiony te osiągnęły poziom rozwoju znacznie przekraczający poziom unijny, chociaż należy pamiętać, że ze względu na licznosc tej klasy, mogą to być pojedyncze przypadki. Jednocześnie podregiony należące do ostatniej klasy (zapóźnione w rozwoju stagnujące) zbyt dramatycznie nie pogorszyły swojej relatywnej pozycji w porównaniu z 1999 r. i to we wszystkich 9 krajach.

Najwyższy wkład do krajowego przyrostu potencjału gospodarczego mają podregiony należące do klasy I, przyczyniając się prawie w 40% do tego przyrostu, jak również koncentrują 1/3 narodowego potencjału. W przypadku Łotwy i Estonii te wielkości są o wiele wyższe, osiągając odpowiednio 66% i 55%, jeśli chodzi o wpływ na przyrost PKB w swoich krajach w latach 1999–2006 oraz 61% i 55% w przypadku koncentracji obecnego potencjału całego kraju, przy czym należy podkreślić, że w tych dwóch krajach jest to zasługa pojedynczych podregionów.

Niemniej bardzo znaczący wpływ na wyniki krajowe mają również podregiony quasi zapóźnione w rozwoju, w tym ze względu na sporą liczbę podregiony quasi zapóźnione stagnujące. W sumie podregiony klasy III i IV koncentrują 40% narodowego potencjału i przyczyniają się w 37% do narodowego rozwoju. Ta grupa podregionów najbardziej się przyczynia do narodowego rozwoju w takich krajach, jak: Czechy – ponad 70%, oraz Słowacja i Słowenia – w 50%.

Najmniejszy wkład do przyrostu i koncentracji narodowych gospodarek wnoszą podregiony opóźnione w rozwoju, chociaż i tu znajdują się pozytywne wyjątki, jak w przypadku Estonii, Łotwy, gdzie ten wkład jest dwukrotnie wyższy. Szczegółowy obraz rozmieszczenia przestrzennego wyróżnionych typów podregionów przedstawia rysunek 2. Jest on o wiele bardziej zróżnicowany niż rysunek 1, pokazujący rozmieszczenie geograficzne bogatych i biednych podregionów.

Wynika to stąd, że w przypadku rysunku 2 układem odniesienia dla wyróżnienia najlepszych, wiodących oraz najłabszych, opóźnionych podregionów jest odpowiednia sytuacja w zakresie poziomu i dynamiki rozwoju w danym kraju, a w przypadku rysunku 1 podstawą odniesienia był przeciętny poziom rozwoju dla całej Unii. To spowodowało, że np. rozkład geograficzny podregionów zapóźnionych w rozwoju, stagnujących nie ma takiej wyraźnej koncentracji przestrzennej, jaką obserwowaliśmy w przypadku najbiedniejszych podregionów na rysunku 1.

Rys. 2. Położenie geograficzne wyróżnionych typów podregionów
 Źródło: opracowanie własne

Szczególnie brak takiej bardzo widocznej koncentracji przestrzennej odnośnie do ostatniego typu podregionów na mapie Polski. Podregiony zapóźnione w rozwoju-stagnujące są położone we wszystkich częściach Polski, z pewną przewagą w jej południowo-wschodniej części. O pewnej koncentracji tego typu podregionów możemy mówić w przypadku wschodniej części Węgier, w północno-wschodniej części Rumunii oraz wschodniej części Łotwy i Estonii.

Jeszcze bardziej rozproszony jest układ rozmieszczenia podregionów wiodących, zwłaszcza wzrastających, generalnie pokrywa on się z położeniem geograficznym stolic i dużych miast w poszczególnych krajach.

5. ZAKOŃCZENIE

Różnice w poziomie PKB *per capita* pomiędzy typami podregionów w poszczególnych krajach odzwierciedlają łączny efekt różnic:

- 1) w poziomie produktywności zasobów pracy,
- 2) w poziomie wartości dodanej brutto będącej efektem pracy aktywności tych zasobów pracy,
- 3) w liczbie pracujących.

Generalnie poziom wydajności pracy oraz udział pracujących w stosunku do dostępnych zasobów pracy jest niższy niż w typach podregionach o niższym poziomie rozwoju. Podregiony wiodące, w których obecnie pracuje prawie 1/3 ogółu pracujących w analizowanych krajach, zawdzięczają wysoki poziom rozwoju wysokiej wydajności pracy zarówno liczonej przy uwzględnieniu PKB w pps, wartości dodanej brutto, jak i niskiemu, dynamicznie malejącemu, szczególnie w przypadku grupy podregionów wrastających, poziomowi bezrobocia. Zupełnie odmienną sytuacją i tendencjami w zakresie tych wielkości charakteryzują się podregiony zapóźnione w rozwoju, które z kolei koncentrują ok. 22% ogółu pracujących. Przeciętnie wydajność pracy w tych podregionach była w analizowanych latach niezmiennie dwukrotnie niższa od wydajności podregionów wzrastających, natomiast stopa bezrobocia była odwrotnie niezmiennie dwukrotnie wyższa. Oczywiście wpływ tych dwóch różnych czynników wydajności pracy i skali zatrudnienia kształtuje się odmiennie w poszczególnych krajach.

Ewa Łązniewska, Roman Chmielewski

STRONG REGION – STRONG METROPOLIS. AN EMPIRICAL STUDY BASED ON THE EXAMPLE OF THE NEW NUTS-3 REGIONS IN THE EU IN THE PERIOD 1999–2005

(Summary)

In the paper, the main trends emerging in the UE regions among the new member states on the NUTS-3 level are presented. All the regions under review have been classified into 6 development classes. On the basis of this typology, conclusions have been drawn about the extent and the reasons of the uneven regional development in the EU-12.